

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента доктора історичних наук, професора, професора кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Лазурко Лідії Миколаївни на дисертаційне дослідження **Кантора Марка Семеновича «Історія козацтва в XVI ст. у польській історіографії 1863–1939 років»**, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Дисертаційна робота М. С. Кантора є історіографічним дослідженням, присвяченим проблемі представлення у працях польських істориків 60–х рр. XIX ст. – 30–х рр. XX ст. українського козацтва в XVI ст. Це одна з перших спроб цілісного охоплення цієї проблеми в історіографії, включаючи інтерпретації польськими дослідниками генези та початків становлення козацтва.

Структура роботи є чіткою, раціональною та обґрунтованою. Це дозволило реалізувати поставлені завдання, максимально розкривши основні тематичні проблеми. Матеріал систематизовано за тематичним принципом, що дало можливість представити процес накопичення знань та простежити специфіку оцінок польськими істориками основних проблем феномену козацтва у XVI ст. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (поділених на підрозділи), висновків та списку використаних джерел і літератури.

Аргументоване доведення М. С. Кантором багатоаспектної актуальності обраної теми не залишає сумнівів у її науковості та суспільній важливості. Чітко сформульована наукова новизна проведеної роботи, яка полягає в тому, що в ній уперше в історіографії як самостійна наукова проблема досліджується тема представлення у працях польських істориків 60–х рр. XIX ст. – 30–х рр. XX ст. історії козацтва в XVI ст.

Не викликає зауважень і авторське формулювання об'єкта і предмета дослідження, його мети і завдань, хронологічних і географічних меж, а також

практичного значення дисертації. Новизну результатів дисертаційної праці засвідчує залучення широкого кола різнопланових історіографічних джерел та здійснена на їхній підставі всебічна реконструкція образу українського козацтва в польській історичній науці досліджуваного періоду. Відповідають необхідним вимогам і технічне оформлення тексту та наукового апарату роботи.

Перший розділ «Стан наукової розробленості проблеми, джерельна база та методологія дослідження» складається з трьох частин, в яких визначено стан та провідні напрями опрацювання теми, характеризується й класифікується комплекс історіографічних джерел, висвітлюються основні теоретико-методологічні засади наукового пошуку. Опрацювання історіографії проблеми дозволило окреслити низку актуальних дослідницьких напрямів у вивченні образу українського козацтва початкового його етапу в польській історіографії 60-х рр. ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст., докладного осмислення та інтерпретації цього феномену. Аналіз джерельної бази дослідження позначений належною повнотою, що дозволило здобувачу сягнути достатнього рівня евристичності.

У першому розділі вміщено й окремий методологічний підрозділ, в якому розглянуто теоретичні підстави проведення дослідження, що ґрунтується на загальнонаукових та спеціальноісторичних методах. Відзначимо також наявність термінологічного апарату роботи.

Наступні три розділи дисертаційного дослідження насичені конкретним фактичним та компаративним матеріалом з відповідною тематично-хронологічною систематизацією і науковим аналізом. Зокрема у другому розділі «Початки українського козацтва та його історія в першій половині ХVІ ст. у працях польських істориків 1863–1939 рр.» автор зосередився на аналізі основних концепцій походження українського козацтва. Також торкнувся проблеми впливу наукових, літературних і суспільно-політичних чинників на формування образу козацтва в польській

історичній свідомості. Особливу увагу приділено працям А. Левицького, Л. Кубалі, Т. Корзона, Ф. Равіти–Гавронського та О. Яблоновського, в яких простежуються як неоромантичні та міфологізовані уявлення, так і спроби наукової критики усталених стереотипів. Показано, що значна частина польських дослідників пояснювала генезу козацтва через тюркські, татарські або «метисні» теорії, часто поєднуючи їх із расовими й соціальними упередженнями. Водночас окреслено альтернативні підходи, які підкреслювали слов'янську основу козацтва, роль прикордонної колонізації та еволюцію козацького феномену в межах українського суспільства.

Досліджено також основні напрями інтерпретації походження українського козацтва в польській історіографії 1863–1939 рр. Проаналізовано цивілізаційні, соціальні та культурні концепції, зокрема расово–цивілізаційну теорію Ф. Конечного, а також альтернативні підходи В. Закшевського, В. Томкевича, Л. Васілевського, М. Бобжинського та інших учених. Показано, що частина польських дослідників пов'язувала генезу козацтва з «туранською цивілізацією», кочовим середовищем і степовим способом життя, тоді як інші наголошували на слов'янській основі козацтва, ролі прикордонної колонізації, соціального тиску та процесів асиміляції різних груп населення. Окрему увагу приділено етимології поняття «козак», сезонному характеру козакування та трансформації козацтва у масову соціально–військову верству. Наголошено, що історіографічні концепції значною мірою відображали ідеологічні, політичні й культурні уявлення своєї доби.

У цьому розділі проаналізовано також і формування образів українського козацтва першої половини XVI ст. у польській історіографії 1863–1939 рр. та простежено, як наукові інтерпретації цього явища залежали від політичних, ідеологічних і національних установок дослідників. Показано, що польські історики розглядали козацтво передусім у контексті функціонування прикордоння польсько–литовської держави, її оборонних

потреб і конфліктів із Кримським ханством та Османською імперією. Значну увагу приділено працям Ф. Равіти–Гавронського, О. Яблоновського, Т. Корзона, В. Томкевича, М. Бобжинського, М. Дубецького, В. Закшевського, В. Конопчинського та О. Халецького, в яких по–різному оцінювалася роль королівських старост, шляхти та місцевого населення у виникненні й організації козацтва.

Третій розділ «Українське козацтво другої половини XVI ст. у баченні польських істориків» присвячено представленню військової історії козаків крізь призму польської історіографії. М. С. Кантором показано як польські дослідники окресленого періоду, аналізуючи походи козаків та діяльність їхніх ватажків, участь козацтва у боротьбі з Османською імперією та Кримським ханством, подавали різноманітні, часом суперечливі оцінки.

Дослідник також відзначив важливість студій історії перших козацьких реєстрів у польській історіографії окресленого періоду, центральним питанням яких була оцінка можливостей співпраці між владою Речі Посполитої та козацтвом, його інтеграції у державну службу та наслідків такої політики.

Четвертий розділ присвячено історіографії козацьких повстань XVI ст. під проводом К. Косинського, С. Наливайка та Г. Лободи. Автор продемонстрував, що вивчення польськими істориками причин та наслідків цього конфлікту дозволило простежити комплекс соціально–політичних, економічних і особистісних чинників його виникнення. Особливу увагу дослідники приділяли постаті К. Косинського, якого характеризували як ватажка, що прагнув реорганізації українських земель «по–козацькому», незалежно від магнатів та старост. Доведено, що польські дослідники відзначали неабиякий вплив військових кампаній 1591–1593 рр. на подальший розвиток козацтва та суспільно–політичної ситуації в Україні, розглядаючи їх як прецедент масової козацької організованої боротьби. В історіографії XIX–XX ст. польські дослідники намагалися з'ясувати як

внутрішні, так і зовнішні причини конфліктів козаків з владою Речі Посполитої. М. С. Кантор демонструє складність оцінок козацьких повстанських лідерів XVI ст. у польській традиції, що поєднувала історичні факти з елементами суб'єктивної інтерпретації, то героїзуючи, то демонізуючи сторони конфлікту.

Назагал, М. С. Кантор у своєму дисертаційному дослідженні продемонстрував високий рівень фактологічної насиченості та широке охоплення польських історіографічних досліджень українського козацтва від його зародження до кінця XVI ст., докладно описавши вплив політичних, соціальних і культурних чинників на формування оцінок польських істориків XIX–XX ст.

Водночас, не применшуючи згаданих позитивних сторін роботи, варто зробити кілька зауважень та побажань дисертантові для врахування їх у майбутній роботі по цій темі.

1. У підрозділі «Джерельна база дослідження» автор використав класичну джерельну класифікацію, за якою джерела поділено на архівні та опубліковані. Вважаємо, що було б більш доцільно, з огляду на характер дисертаційного дослідження, скористатися класифікацією історіографічних джерел.

2. Також у джерельному розділі присутня характеристика істориків, на чийх працях побудовано матеріал. Автор звертає увагу на специфіку їхньої освіти, приналежність до певних наукових шкіл, світоглядні орієнтири, політичні позиції. Проте бракує обґрунтування, чому саме ці праці беруться за основу дослідження.

3. Джерельна база дисертації не містить матеріалів 1860–1870-х рр. (за винятком: Bobrzyński M. *Dzieje Polski w zarysie*. Kraków, 1879).

4. Гроно львівських істориків зведено до А. Прохаски, Л. Кубалі, А. Шельонговського і Л. Колянковського, попри те, що львівський

історіографічний осередок зламу XIX–XX ст. був одним із найбільш масштабних за чисельністю дослідників та значенням їхнього доробку.

5. Матеріал доцільно було б систематизувати за хронологічно–тематичним принципом (1863–1918/1919–1939), що дало би можливість здійснити порівняння і отримати матеріал для висновків про те, як з’являлися і змінювалися концепції та інтерпретації під впливом методологічних трансформацій в самій науці і політико–ідеологічних змін у суспільстві.

Втім, вказані зауваження не применшують зазначених позитивних сторін поданої до захисту роботи, а, радше, спрямовані на стимулювання продовження дослідження у визначеному напрямі.

У висновках М. С. Кантор не просто зібрав підсумкові положення, представлені ним у розділах, але й стисло, у розрізі цілої теми, окреслив синтетичне розуміння дослідницького сприйняття історії козацтва XVI ст. в польській історіографії 1863–1939 років. Важливим також є визначення дослідницьких перспектив та напрямів подальшого розгортання теми.

Відзначимо також, що зміст дисертаційної праці знайшов відображення у семи публікаціях, серед яких п’ять статей опубліковані у фахових виданнях України та дві у збірниках матеріалів конференцій. Водночас робота пройшла апробацію на багатьох наукових конференціях різного рівня, а основні її результати стали надбанням наукової спільноти.

В цілому, рецензована праця є науково обґрунтованою, аналітично насиченою і засвідчує професійне володіння здобувачем предметом дослідження. Робота відповідає вимогам академічної історіографії та має значну евристичну цінність для подальшого розвитку козакознавчих студій. З огляду на це вважаємо, що дисертація Кантора Марка Семеновича «Історія козацтва в XVI ст. у польській історіографії 1863–1939 років», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» за своєю актуальністю, науково–теоретичним рівнем, новизною та практичним значенням відповідає вимогам наказу

Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року та вимогам затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Кантор Марко Семенович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Лідія ЛАЗУРКО

